

სასწავლო აქტივობა

ცხოვრება სასაზღვრო სოფელში: შემთხვევის ანალიზი

ავტორები	ლილიტ მინასიანი, აიბის სკოლა, ერევანი, სომხეთის რესპუბლიკა ნინა ჰაირაპეტეიანი, აიბის სკოლა, ერევანი, სომხეთის რესპუბლიკა ანი ტოვმასიანი, აიბის სკოლა, ერევანი, სომხეთის რესპუბლიკა მერი მარტიროსიანი, კაპანის მე-3 საშუალო სკოლა, სომხეთის რესპუბლიკა ნაირა ერქანიანი, ჰამბარდუმ გალსტიანის სახელობის სკოლა No. 83, ერევანი, სომხეთის რესპუბლიკა ჰაიკანუშ ღევონდიანი, ალექსანდრ ბლოკის სახელობის საბაზო სკოლა No. 122, ერევანი, სომხეთის რესპუბლიკა
ასაკი	15 (მე-9 კლასი)
მთავარი შეკითხვა	როგორ იმოქმედა ომმა ცხოვრების სხვადასხვა სფეროზე საზღვრისპირა სოფელ მოვსესში?

საზღვრისპირა სოფელში ცხოვრება ყოველთვის ძლიერ განსხვავდება საზღვრიდან მოშორებულ ქალაქში ცხოვრებისგან და ეს განსხვავებები ბევრად უფრო თვალსაჩინო ხდება ომის დროს. სწორედ აქ მცხოვრები ხალხი, პირველ რიგში, შეიგრძნობს ომის სისასტიკეს და უწევს გამკლავება სამხედრო ძალადობასა და სახიფათო ატმოსფეროსთან საკუთარ საცხოვრებელ არეალში. ომის პერიოდის სისასტიკე და არასტაბილურობა გავლენას ახდენს ყველა ასაკობრივ ჯგუფსა და ცხოვრების ყველა სფეროზე, მათ შორის დემოგრაფიაზე, ეკონომიკაზე, განათლებაზე და ცხოვრების ზოგად წესზე.

მთიანი ყარაბაღი საბჭოთა ხელისუფლებამ აზერბაიჯანს 1923 წელს მიაკუთვნა და 1991 წლამდე აზერბაიჯანის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის (აზსსრ) შემადგენლობაში ავტონომიური რეგიონის სტატუსით შედიოდა. მიუხედავად იმისა, რომ რეგიონი მეოცე საუკუნის პირველ წლებში კონფლიქტის კერა იყო, თანამედროვე მთიანი ყარაბაღის (არცახის) კონფლიქტი შეიძლება ითქვას, რომ 1988 წელს, საბჭოთა კავშირის დაშლამდე მცირე

ხნით ადრე დაიწყო. მთიანი ყარაბაღის მოსახლეობა მოითხოვდა რეგიონის სომხეთის სსრ-ის შემადგენლობაში შესვლას და ამ მიზნის მისაღწევად ლეგალური, კონსტიტუციური ნაბიჯების გადადგმას¹. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის 1989 წლის აღწერის მიხედვით, მთიანი ყარაბაღის მოსახლეობის 77% ეთნიკურად სომეხი და 21% აზერბაიჯანელი იყო, სომხების სურვილები უარყვეს როგორც საბჭოთა კავშირმა, ისე აზერბაიჯანმა; ამ უკანასკნელმა ომი წამოიწყო მთიანი ყარაბაღის წინააღმდეგ 1991 წელს და, ამავე დროს, შეუტია სხვა სომხურ რეგიონებსაც. იმავე წელს გამოცხადდა მთიანი ყარაბაღის რესპუბლიკა. სომხურმა მხარემ მოიგო პირველი ომი, ხელი მოაწერა ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმებას 1994 წელს. თუმცა, სამშვიდობო ხელშეკრულება არასოდეს გაფორმებულა და სამხედრო მოქმედებები გაგრძელდა მომდევნო წლების განმავლობაშიც. 2016, 2020 და 2023 წლების ესკალაციებმა მთიანი ყარაბაღის რესპუბლიკასა და სომხეთის მოსაზღვრე სოფლებში მოსახლეობის ცხოვრება აუტანელი გახადა. 2023 წლის სექტემბერში ბოლო ესკალაციის შემდეგ, მძიმე დანაკარგების გამო, მთიანი ყარაბაღი იძულებული გახდა დათანხმებოდა აზერბაიჯანის მმართველობას.

გაკვეთილის მიმდინარეობისას, მოსწავლეები გააანალიზებენ პირველად და მეორეულ წყაროებს, იმუშავებენ ჯგუფურად, რომელთაგან თითოეული ყურადღებას გაამახვილებს ცხოვრების რომელიმე სფეროზე და მოიცავენ კონფლიქტის გარკვეულ პერიოდს. მოსწავლეები ასევე შეაფასებენ ომის გავლენას სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფზე: ბავშვებზე, ახალგაზრდებზე, მოზარდებსა ან ხანდაზმულებზე. „მსოფლიო კაფის“ აქტივობების საშუალებით, სტუდენტები გააკეთებენ კომენტარს ერთმანეთის ნამუშევრებზე და შესთავაზებენ წინადადებებს მათი გაუმჯობესებისთვის. რჩევაა მასწავლებლებისთვის, მოსწავლეებს წარუდგინონ და განუმარტონ შეფასების კრიტერიუმები, რათა მიიღონ კონსტრუქციული კრიტიკა სხვა ჯგუფებისგან. საშინაო დავალება იქნება არგუმენტირებული/ დასაბუთებული ნარკვევი ომის დროს საზღვრისპირა სოფლის ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებებზე, მათი არჩეული ერთი ასაკობრივი ჯგუფის პერსპექტივიდან. გაკვეთილი წარმოადგენს სომხეთის ტავუშის პროვინციის სოფელ მოვსესის შემთხვევის ანალიზს.

1
მთიანი ყარაბაღის სახალხო დეპუტატთა საბჭომ მხარი დაუჭირა რეგიონის სომხეთთან გაერთიანებას და ჩატარდა რეფერენდუმი (რეფერენდუმს ბოიკოტი გამოუცხადა მთიანი ყარაბაღის აზერბაიჯანულმა მოსახლეობამ), რომელშიც მოსახლეობის აბსოლუტურმა უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა სომხეთთან გაერთიანებას.

სწავლების შედეგები

სტუდენტები შეძლებენ:

- განიხილონ და შეადარონ პირველადი წყაროები და მათზე დაყრდნობით აღმოაჩინონ და აღწერონ კონფლიქტის სასაზღვრო ზონაში მცხოვრები ადამიანების ცხოვრებაში მომხდარი ძირითადი ცვლილებები.
- ახსნან ომის გავლენა უშუალო მონაწილეების თვალსაზრისით, რითაც განივითარებენ მათ მიმართ თანაგრძნობას.
- შეაფასონ კონფლიქტების გავლენა ადამიანების ცხოვრებაზე და ჩამოაყალიბონ საკუთარი მოსაზრებები.

პედაგოგიური რეკომენდაციები

ეფექტიანი გაკვეთილისთვის მოსწავლეები უნდა გაეცნონ სომხურ-აზერბაიჯანულ კონფლიქტს და 1988 წლიდან 2023 წლამდე პერიოდის ზოგად მოვლენებს. კონფლიქტების არსებითი საფუძვლების გაცნობის უზრუნველსაყოფად, გაკვეთილის დასაწყისში მასწავლებელი მოსწავლეებს გადასცემს მოკლე შესავალ ტექსტს, რომელშიც აღწერილი იქნება 1988 წლიდან 2023 წლამდე მოვლენები.

გაკვეთილი წარმოადგენს სომხეთის საზღვრისპირა სოფლის ცხოვრების შემთხვევის ანალიზს. აქედან გამომდინარე, მასწავლებელს მოუწევს გამოიყენოს სხვადასხვა პირველადი და მეორეული წყარო, რათა ხელი შეუწყოს მოსწავლეების კრიტიკულ აზროვნებას და წაახალისოს მიუკერძოებელი და კარგად დასაბუთებული დასკვნები.

კარგად ორგანიზებული ჯგუფური სამუშაოსა და წარმატებული თანამშრომლობისთვის მასწავლებლებს ურჩევენ გაკვეთილის დასაწყისში ჩამოაყალიბონ დაბალანსებული ჯგუფები, თითოეული მოსწავლის ძლიერი და სუსტი მხარეების გათვალისწინებით.

II ეტაპის შემდეგ (დისკუსია, ანალიზი და მასალების მომზადება), მოსწავლეებმა უნდა გააკეთონ კომენტარები სხვა ჯგუფების თანატოლების ნამუშევრებზე (III ეტაპი). „მსოფლიო კაფე“ არის ტექნიკა, რომელიც მკაფიოდ უნდა განემართოს სტუდენტებს ქაოსის თავიდან ასაცილებლად. იმის უზრუნველსაყოფად, რომ ყველა სამუშაო შესრულდეს განსაზღვრულ დროში, მასწავლებლებს ურჩევენ გამოიყენონ მარტივი ტაიმერები (ხელმისაწვდომია ონლაინ).

იმისთვის, რომ თანატოლთა შეფასების აქტივობა წარმატებული იყოს, მასწავლებელმა ჯგუფური მუშაობის დაწყებამდე უნდა წარადგინოს წარმატების კრიტერიუმები, რათა მოსწავლეებმა მოთხოვნები გააცნობიერონ. თანატოლების შეფასების კრიტერიუმებისთვის იხილეთ დანართი II; თანატოლთა შეფასება III ეტაპის ნაწილია.

მასწავლებლებს ეძლევათ შესაძლებლობა, მოაწყონ საკლასო დისკუსია (IV ეტაპი) თანაბარი მონაწილეობის სულისკვეთებით და უზრუნველყონ, რომ თითოეულ მოსწავლეს ჰქონდეს სიტყვით გამოსვლის შესაძლებლობა.

აქტივობები

ეტაპი I

მისალმება/მომზადება

5 წუთი

ეტაპი II

ჯგუფური სამუშაო

40 წუთი

მოსწავლეები იყოფიან 4 ჯგუფად ცხოვრების სფეროს მიხედვით, რომელსაც ისინი გააანალიზებენ:

- დემოგრაფია
- ეკონომიკა
- განათლება
- ცხოვრების წესი

ყველა ჯგუფს ეძლევა მოკლე საინფორმაციო სტატია კონფლიქტის შესახებ. მისი შესწავლის შემდეგ ჯგუფები იწყებენ მუშაობას ძირითად წყაროებზე. ჯგუფებს ეძლევათ შერჩეული წყაროები (დანართი I), რომლებიც შეეხება სომხეთის დამოუკიდებლობის სამივე ათწლეულს და აქტიური კონფლიქტის მიმდინარეობას (1991-2023). წყაროები შეიცავს ინფორმაციას სოფელ მოვსესის დემოგრაფიის, ეკონომიკის, განათლებისა და ცხოვრების წესის შესახებ. თითოეული ჯგუფი შეისწავლის ყველა მოცემულ წყაროს. ისინი გააკეთებენ დასკვნებს სოფლის ცხოვრების ცვლილებების შესახებ ამ პერიოდში და მათ დაიტანენ თავიანთ პოსტერებზე.

III ეტაპი

„მსოფლიო კაფე“

25 წუთი

გაიმართება „მსოფლიო კაფის“ აქტივობა. ყველა პოსტერი კედელზეა დაკიდებული და მოსწავლეთა ჯგუფებს ევალებათ, გაისეირნონ საკლასო ოთახში, დააკვირდნენ თითოეულ პოსტერს 5 წუთის განმავლობაში, გაეცნონ მის შინაარსს და დაწერონ საკუთარი მოსაზრებები წებოვან ფურცლებზე. ისინი გამოიყენებენ თანატოლთა შეფასების კრიტერიუმებს (დანართი II). წინადადებები, ისევე როგორც კითხვები, შეიძლება იყოს თემის გარშემო, ასევე მოსაზრებები, რომელთა გაჟღერებასაც მოსწავლეები საჭიროდ მიიჩნევენ.

თითოეული პოსტერის დასრულების შემდეგ, მოსწავლეები გადაინაცვლებენ მომდევნოზე.

ჯგუფები 20 წუთს დაუთმობენ სხვა ჯგუფების პოსტერების გაცნობას, შემდეგ კი მიეცემათ კიდევ ხუთი წუთი, რათა სწრაფად გააუმჯობესონ საკუთარი პოსტერები თანატოლების რჩევების საფუძველზე.

საკლასო დისკუსია მიმდინარეობს მთავარი შეკითხვის ირგვლივ. რადგან უკვე გაეცნენ ცხოვრების თითოეულ სფეროში მომხდარ ცვლილებებს, მოსწავლეები განიხილავენ სოფელ მოვსესში მომხდარ ძირეულ ცვლილებებს მთელი პერიოდის განმავლობაში, რითაც უპასუხებენ მთავარ კითხვას.

შეფასება

როგორც ზემოთ აღინიშნა, გაკვეთილზე გამოყენებული იქნება თანატოლების შეფასება. მოსწავლეებს მიეცემათ კრიტერიუმები (იხ. დანართი II) სხვა ჯგუფების მუშაობის შესაფასებლად და კონსტრუქციული წინადადებების მოსამზადებლად.

საშინაო დავალება

საშინაო დავალება იქნება დასაბუთებული ნარკვევი, რომელიც უპასუხებს მთავარ კითხვას (იხ. ზემოთ) მათი არჩეული ადამიანების ჯგუფის პერსპექტივიდან: ბავშვები, ახალგაზრდები, მოზარდები ან ხანდაზმული ადამიანები.

ლექსიკონი

ავტონომიური რეგიონი – დოსტი (სომხ.) – ადამიანი, ქვეყნის ტერიტორია, რომელსაც გარკვეული დოზით გააჩნია ერთგულია სხვის მიმართ; ავტონომია ან თავისუფლება მონათესავე პირი ან ერი. ხელისუფლებისგან, მაგ.: მთიანი ყარაბაღი საბჭოთა აზერბაიჯანში.

სისტემა პაროსი – გაჭირვებულთა სახელმწიფო ფინანსური მხარდაჭერის სისტემა სომხეთის რესპუბლიკაში.

აიგეპარი – სასაზღვრო სოფელი სომხეთში, სოფელ მოვსესის მეზობლად.

ბერდი – ურბანული ტიპის მუნიციპალური თემი ჩრდილო-აღმოსავლეთ სომხეთში, სადაც მდებარეობს სოფელი მოვსესი.

წყაროები

ჯგუფი 1 დემოგრაფია

წყარო ა შამშადინის (ამჟამად ბერდის) რაიონის მოსახლეობა მოვსესის ჩათვლით, 1989 წ

სომხები	32,820	99.5%
რუსები	66	0.2%
აზერბაიჯანელები	55	0.2%
უკრაინელები	13	0.1%
იეზიდები	10	0.1%
სხვა	21	0.1%
სულ	32,985	100%

წყარო: „სსრკ-ის 1989 წლის აღწერა“, სტატისტიკის ეროვნული კომიტეტი, ერევანი.

წყარო ბ არარატ ავალიანი, მოვსესის გამგებელი, საუბრობს სოფლის მაცხოვრებლებზე, 2014 წლის 19 მაისი

2014 წლისთვის ხანგრძლივმა კონფლიქტებმა ბევრი ახადგაზიდა მოაშოხა მოვსესს, ხის გამოც სოფლის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი პენსიონერი იყო. 2014 წლის მაისში მოვსესის სოფლის გამგებებმა ისაუბრა ახსებულ ვითარებაზე, გამოთქვა ვაჩაუდი, დაბრუნდებიან თუ ახა ახადგაზიდა და ვინ შეიძლება უზრუნველყოს ადგილობრივი თემების განვითარება დაბრუნების წახადისებისთვის.

„არ ვიცი, წასული ხალხი დაბრუნდება თუ არა. რა პირობები უნდა შექმნათ წასულების დასაბრუნებლად? თუ მშვიდობა დამყარდა, იქნებ სახელმწიფომ სამხედრო ხარჯები თემების განვითარებისთვის გამოიყენოს? დღეს ხალხი მოთხოვნებს უყენებს ხელისუფლებას, იმის გათვალისწინებით, რომ ეს ქვეყანა ომშია. მართლაც, სამხედრო ხარჯები მაღალია. ისინი გრძნობენ, რომ მხოლოდ ერთ შემთხვევაში იქნებიან ბედნიერი – როცა ჩვენი ხალხი სამაგიეროს გადაუხდის აზერბაიჯანელებს. მშვიდობის დამყარების შემდეგ, ზოგი ბრუნდება სახლის, დაბადების ადგილის, სამშობლოს, ქვეყნის სიყვარულით, რომ იქ იყვნენ მშობლების გვერდით.“

წყარო: Hakobyan, T. (2014) 'The Village of Moses in the Enemy's Palm' [სოფელი მოვსესი მტრის ხელში], Civilnet News Agency, 19 მაისი, <http://tinyurl.com/488d925v>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს

წყარო გ

მოვსესის დემოგრაფია, 2016 წ

ქალი	1022
კაცი	883
მათ შორის:	
პენსიონერები	685
სკოლის მოსწავლეები	125
0–6 წლის ბავშვები	62
ობლები	8
შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვები	6
დიდი სამამულო ომის ვეტერანები (მეორე მსოფლიო ომი)	5

სოფელში ცხოვრობს 928 კომლი, აქედან 52 პაროსის სისტემაში შედის.

წყარო: Mikayelyan, H. (2017) *Societal Perceptions of the Conflict in Armenia and Nagorno-Karabakh* [კონფლიქტის სოციალური აღქმა სომხეთსა და მთიან ყარაბაღში], Caucasus Institute: Yerevan.

წყარო დ

‘მოვსესის სკოლას წელს 122 მოსწავლე ეყოლება, ერთ დროს 1200 ჰყავდა’, 2016 წლის 25 აგვისტო.

„1 სექტემბერს საზღვრისპირა სოფელ მოვსესის სკოლაში 122 მოსწავლე წავა. ორი წლის წინ ამ სკოლაში მოსწავლეთა რაოდენობა 160-ზე მეტი იყო. 1960-იანი წლების ბოლოს და 1970-იანი წლების დასაწყისში ამ სკოლაში 1200 მოსწავლე სწავლობდა. ბოლო 40-45 წლის განმავლობაში მოვსესის სკოლაში მოსწავლეთა რაოდენობა ათჯერ შემცირდა.“

წყარო: Hakobyan, T. (2016) ‘The school of the village Movses will have 122 students this year, once it had 1200’ [მოვსესის სკოლას წელს 122 მოსწავლე ეყოლება, ერთ დროს 1200 ჰყავდა], Civilnet News Agency, 25 August, <http://tinyurl.com/mr45yk77> წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

წყარო ე

ბერდის რაიონის მოსახლეობა 2022 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით

ეროვნება	სომეხი
რეგისტრირებული დაბადების რაოდენობა	2,953
გარდაცვლილთა რაოდენობა	2,084
კომლების რაოდენობა	40,057
პენსიონერების რაოდენობა	4,958

წყარო: Berdcity.am (2023) ‘ID of The Berd Community of Tavush Region of The Republic of Armenia’, [სომხეთის რესპუბლიკის ტავუშის ოლქის ბერდის თემის საიდენტიფიკაციო მონაცემები] <https://www.berdcity.am/Pages/CustomPage/?CustomPageID=722b890c-cc0b-4c5d-bdf2-30fbeb4291>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

წყარო ვ

წყარო: Hakobyan, A. (2015) 'What Children in Border Villages Dream About' [რაზე ოცნებობენ საზღვრისპირა სოფლების ბავშვები], BlogNews News Agency, https://blognews.am/arm/news/287709/?fb_comment_id=863533820404460_865707523520423, 19 ივლისი, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

‘რაზე ოცნებობენ საზღვრისპირა სოფლების ბავშვები’, 17 წლის გოგონა მოვსესიდან, 2015 წლის 19 ივლისი

„1 სექტემბერს საზღვრისპირა სოფელ მოვსესის სკოლაში 122 მოსწავლე წავა. ორი წლის წინ ამ სკოლაში მოსწავლეთა რაოდენობა 160-ზე მეტი იყო. 1960-იანი წლების ბოლოს და 1970-იანი წლების დასაწყისში ამ სკოლაში 1200 მოსწავლე სწავლობდა. ბოლო 40-45 წლის განმავლობაში მოვსესის სკოლაში მოსწავლეთა რაოდენობა ათჯერ შემცირდა.“

წყარო ზ

წყარო: Mikayelyan, H. (2017) *Societal Perceptions of the Conflict in Armenia and Nagorno-Karabakh* [სომხეთსა და მთიან ყახაბალში კონფლიქტის სოციალური აღქმა], Caucasus Institute: Yerevan. p.6

40 წლის ქალბატონი მოვსესიდან, ტავუშის რეგიონი, სომხეთი

„არ არის მართალი, როცა ამბობენ, რომ ჩვენი შვილები დაბომბვის გამო ნერვიულობენ. საბავშვო ბაღი გარემონტდა და ახლა შიგნით სროლის ხმა აღარ ისმის. თუ ბავშვები გარეთ არიან და სროლის ხმა ესმით, შიგნით შედიან. საბავშვო ბაღის წინ დამატებითი კედელი შენდება ტყვიებისგან დასაცავად. ჩვენი შვილები კარგად არიან, ბედნიერები და კარგადაც იკვებებიან. სომხური ფონდი უზრუნველყოფს საბავშვო ბაღს კვებით, ავეჯითა და ყველაფრით, რაც გვჭირდება.“

დაკალება

გაანალიზეთ მოცემული წყაროები და მოამზადეთ პოსტერი, რომელიც უპასუხებს შემდეგ კითხვებს.

- 1 რა ცვლილებები აისახა მოვსესის დემოგრაფიულ სურათზე 1989-2022 წლებში? ყურადღება მიაქციეთ შემდეგ სფეროებს:
 - ა მოსახლეობის რაოდენობა
 - ბ სქესი და ასაკობრივი შემადგენლობა
 - გ დაბადებისა და სიკვდილის თანაფარდობა
 - დ ეთნიკურობა
- 2 წყაროებისა და კონფლიქტის შესახებ თქვენი ცოდნის გათვალისწინებით, რა ფაქტორებმა მოახდინა გავლენა მოვსესის დემოგრაფიული სურათის ცვლილებაზე?

ჯგუფი 2 ეკონომიკა

წყარო ა

60 წლის მამაკაცი, მოვსესი, ტავუშის პროვინცია, სომხეთი

წყარო: Mikayelyan, H. (2017) *Societal Perceptions of the Conflict in Armenia and Nagorno-Karabakh* [სომხეთსა და მთიან ყახაბალში კონფლიქტის სოციალური აღქმა], Caucasus Institute: Yerevan. p.6.

„სოფელში სამუშაო ადგილები არ არის საკმარისი. კვდება სოფელი, ხალხი მიდის. გადასახადები გვახრჩობდა. მერე ყოფილი პრემიერი ესტუმრა ჩვენს სოფელს და დაგვპირდა, რომ გაუქმდებოდა. მან პირობა შეასრულა და ახლა ცოტა გაგვიადვილდა. აქ [სასაზღვრო რეგიონში] მცხოვრები [მთავრობის] ყურადღების ცენტრში უნდა იყოს. მათ უნდა დააფასონ, რომ ჩვენ აქ ვრჩებით. ქარხნები აღარ არის. საბჭოთა პერიოდში რეგიონში 36 ქარხანა იყო.“

წყარო ბ

რა აჩვენა დათვლამ?

წყარო: Dokholyan, A. (1993) 'The Border: A Fighter Does Not Get Weak' [საზღვარი: მებრძოლი არ სუსტდება], *Aygbatz Newspaper*, N4, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygbatz/1993/4.pdf>, 12 February, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

„1993 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, 1992 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, მსხვილფეხარქოსანი პირუტყვის რაოდენობა 3,300-ით შემცირდა. საიდუმლო არ არის, რომ პირუტყვის რაოდენობის ასეთი მკვეთრი შემცირება პრივატიზაციის არასრულყოფილი მექანიზმის პირდაპირი შედეგია, რის გამოც მასობრივად დახოცეს პირუტყვი, რაც კვლავ გრძელდება არა მხოლოდ რეგიონში, არამედ ზოგადად რესპუბლიკაში.“

წყარო გ

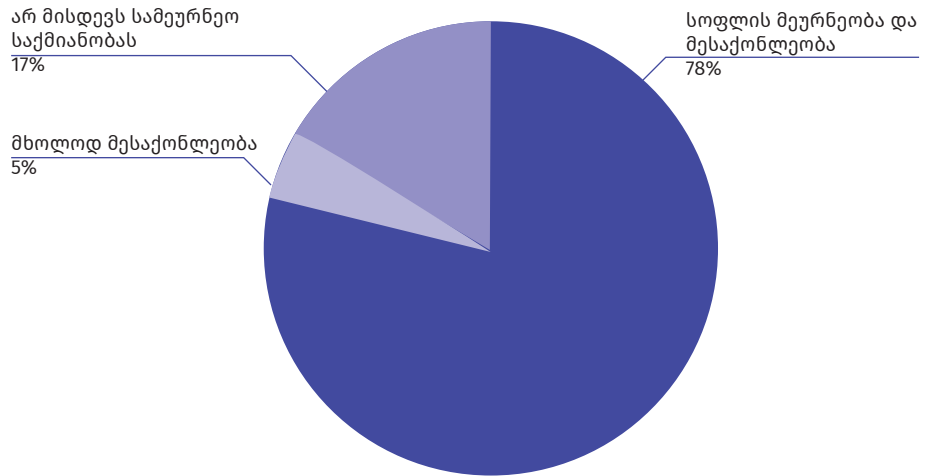
‘მოვსესის რთული აწმყო და გაურკვეველი მომავალი’, 2008 წლის 28 ოქტომბერი

წყარო: Sargsyan, V. (2008) 'The Difficult Present and the Unclear Future of Movses' [მოვსესის რთული აწმყო და გაურკვეველი მომავალი], Hetq News Agency, 28 October, <https://hetq.am/hy/article/52512>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

„სოფელში 540 ჰექტარი სახნავი მიწაა. დაახლოებით, 200 ჰექტარი ნაღმებითაა გარშემორტყმული ან სომხურ და აზერბაიჯანულ პოზიციებს შორის სახიფათო ზონაში მდებარეობს. გლეხებს არ აქვთ საშუალება, ირიგაციის გარეშე, გაჭირვებით მოყვანილი მწირი მოსავალი გაყიდონ. ბერდში მოქმედი ერევნის კონიაკის ქარხნის მიმღებ პუნქტში მხოლოდ ყურძენი ჩადის. საბჭოთა პერიოდში აიგეფარის საკონსერვო ქარხანა სამ ცვლაში მუშაობდა და გლეხებისგან თუთასაც იღებდა. მოვსესის ახალგაზრდების მნიშვნელოვანი ნაწილი ემიგრაციაში წავიდა, ასევე შემცირდა მეცხოველეობა. მოვსესში 1,000 მსხვილფეხა პირუტყვი იყო, ახლა 300 არის. გლეხებს არ სურთ მეცხოველეობით დაკავდნენ, რადგან ეს არ არის მომგებიანი.“

წყარო დ

იმ გამოკითხულ კომლთა პროცენტული მაჩვენებელი, რომელიც მოვსესში მეურნეობით არის დაკავებული

წყარო: MPG (Gallup International Association) (2014) 'Analysis and Assessment of Risks Related to Climate Change', [კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული რისკების ანალიზი და შეფასება], p.102.

წყარო ე

'ტექსტილის პროდუქციის წარმოება მოვსესში', 2017 წლის 15 აგვისტო

„სოფელში 1988-1992 წლებში ფუნქციონირებდა მოვსესის საფეიქრო ქარხანა. შენობა სომხეთ-აზერბაიჯანის საზღვრიდან 500 მეტრში, საავადმყოფოს ყოფილ შენობაში მდებარეობდა (საავადმყოფო დაიხურა 1976 წელს), რის გამოც იგი ომის დროს დაზიანდა. ქარხანა აწარმოებდა ბავშვების ტანსაცმელს, რომელიც ექსპორტზე გადიოდა სსრკ-ში. 1992 წელს ქარხანა ძალიან დაზიანდა და დაიხურა. სოფლის მცხოვრებთა უმეტესობა მოვსესის ქარხანაში მუშაობდა; ყოფილი მოვსესელებიც კი დაბრუნდნენ ერევნიდან სოფელში სამუშაოდ.“

წყარო: Lurer News Agency (2017) 'Textile Production in Movses' [ტექსტილის პროდუქციის წარმოება მოვსესში], 15 August, <http://tinyurl.com/y5w65sdt>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

დავალება

გაანალიზეთ მოცემული წყაროები და მოამზადეთ პოსტერი, რომელიც უპასუხებს შემდეგ კითხვებს.

- 1 რა მიმართულებებისგან შედგებოდა მოვსესის ეკონომიკა სომხურ-აზერბაიჯანული კონფლიქტის დაწყებამდე და მას შემდეგ?
- 2 როგორ იმოქმედა კონფლიქტმა მოვსესის ეკონომიკის განვითარებაზე?
- 3 როგორ ფიქრობთ, რომელ ასაკობრივ ჯგუფზე (ბავშვები, ახალგაზრდები, მოზარდები, ხანდაზმული ადამიანები) მოახდინა ყველაზე მეტად გავლენა მოვსესის ეკონომიკურმა ცვლილებებმა 1988 წლიდან 2017 წლამდე და რატომ?

ჯგუფი 3 განათლება

წყარო ა

‘დაე, მოვიდეს სასურველი მშვიდობა’, 1994 წლის 1 ივლისი

წყარო: Badalyan, A. (1994) ‘Let the Desired Peace Arrive’ [დაე, მოვიდეს სასურველი მშვიდობა], *Aygabatz Newspaper*, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygabac/1994/23.pdf>, 1 July, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

„ბავშვებმა, რომლებმაც მოვსესის საბავშვო ბაღი დაამთავრეს, რამდენიმე დღის წინ გამართეს სპექტაკლი „მშვიდობით საბავშვო ბაღს“. საბავშვო ბაღი სოფელშია, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში იყო დაბომბვის სამიზნე და ახლაც არსებობს მტრის თავდასხმის საფრთხე. იმ დღის მოვლენა მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ბავშვები ემშვიდობებოდნენ ადრეულ ბავშვობას და გახდნენ სკოლის მოსწავლეები, არამედ იმიტომაც, რომ იმ რთულ დღეებში მათ მიიღეს ცოდნა, რომლითაც შევიდნენ ახალ სამყაროში იარაღის ქუხილის ქვეშ.“

წყარო ბ

‘საზღვრისპირა სოფლების სკოლებიდან ბავშვების გადაჰყავთ’, 2014 წლის 2 სექტემბერი

წყარო: Medialab Newsroom-Laboratory (2014) ‘Children Are Being transferred from Schools in Border Villages’ [საზღვრისპირა სოფლების სკოლებიდან ბავშვების გადაჰყავთ], 2 September, https://medialab.am/11880/?fbclid=IwAR0q4sYXTEGnUwatoxUSlUjw9Z7za6s94d3T_O7xiSxZysm0Lyp_17XFUf4, წვდომა 2023 წლის 23 ოქტომბერს.

„ბოლო ხუთი წელია, სოფელში სკოლის ასაკის ბავშვების რაოდენობა მცირდება. ამჟამად, სკოლაში მოსწავლეთა რაოდენობა 132-ია. სკოლის დირექტორის თქმით, მათ რაოდენობაზე დიდი გავლენა იქონია 90-იანი წლების ემიგრაციამ; სოფელში ახალგაზრდები თითქმის არ არიან დარჩენილები. ოჯახებმა არ დატოვეს სომხეთი, მაგრამ მოვსესიდან რესპუბლიკის სხვა რაიონებში გადავიდნენ“

წყარო გ

‘საზღვრისპირა სოფელ მოვსესის სტუდენტები რობოტიკას ისწავლიან’, 2018 წლის 19 დეკემბერი

წყარო: Armbanks News Agency (2018) ‘Students of the Border Village of Movses will Practise Robotics’ [საზღვრისპირა სოფელ მოვსესის სტუდენტები რობოტიკას ისწავლიან], 19 December, <http://www.armbanks.am/hy/2018/12/19/117927/>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

„სტეპან გიშინის საქველმოქმედო ფონდის მხარდაჭერით, ტავუშის რაიონის საზღვრისპირა სოფელ მოვსესის მოსწავლეები რობოტების დამზადებასა და სამგანზომილებიან მოდელირებას შეძლებენ. მოვსესში ორი წლის წინ დაარსებულ ლაბორატორიაში „არმატში“ საშუალო სკოლის მოსწავლეებმა პროგრამირება ისწავლეს, რობოტების დამზადება კი ვერ მოახერხეს, რადგან შესაბამისი აპარატურა არ ჰქონდათ. ახლა ისინი ლაბორატორიაში შეძენილ ცოდნასა და უნარებს რობოტების სამართავად გამოიყენებენ.“

წყარო დ

‘სასაზღვრო ზოლში მცხოვრებმა ბავშვმა უნდა მიიღოს კარგი განათლება’, 2017 წელი

„სოფელ მოვსესის სკოლაში ღონისძიების დარბაზი არ არის. სკოლაში ღუმელის ყოფილი ოთახი, წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის დაფინანსებით, ახლახან გარემონტდა და უსაფრთხო ოთახად“

წყარო: Muradyan, L. (2017) 'A Child Living in the Border Area Must Receive a Good Education' [სასაზღვრო ზოლში მცხოვრებმა ბავშვმა უნდა მიიღოს კარგი განათლება], *Armenian Public Radio*, 29 November, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

წყარო ე

წყარო: H. Mikayelyan (2017) *Societal Perceptions of the Conflict in Armenia and Nagorno-Karabakh* [სომხეთსა და მთიან ყახაბაღში კონფლიქტის სოციალური აღქმა], Caucasus Institute: Yerevan, p.6.

წყარო ვ

ფოტო: ჯავაპირ ბადალიანი, სკოლის მოსწავლე მოვსესიდან, 2023 წლის აგვისტო.

გადაკეთდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს სასაზღვრო სოფლის სკოლისთვის. თავშესაფარი, რომლის ფართობი 60 კვადრატული მეტრია, გათვლილია 139 ადამიანზე. ტერიტორია მცირეა, მაგრამ დროებით იგეგმება თავშესაფარში სასკოლო ღონისძიებების ორგანიზება. სოფელ მოვსესის სკოლაში ბავშვებს პირველი უნარი, რასაც ბავშვებს ასწავლიან, არის სროლა. შარშან სოფლის ბავშვებმა მისანში სროლის ეროვნულ შეჯიბრში მე-3 ადგილი დაიკავეს, წელს კი მე-4 ადგილზე გავიდნენ.”

40 წლის ქალბატონი მოვსესიდან, ტავუშის რეგიონი, სომხეთი

„არ არის მართალი, როცა ამბობენ, რომ ჩვენი შვილები დაბომბვის გამო ნერვიულობენ. საბავშვო ბაღი გარემონტდა და ახლა შიგნით სროლის ხმა აღარ ისმის. თუ ბავშვები გარეთ არიან და სროლის ხმა ესმით, შიგნით შედიან. საბავშვო ბაღის წინ დამატებითი კედელი შენდება ტყვიებისგან დასაცავად. ჩვენი შვილები კარგად არიან, ბედნიერები და კარგადაც იკვებებიან. სომხური ფონდი უზრუნველყოფს საბავშვო ბაღს კვებით, ავეჯითა და ყველაფრით, რაც გვჭირდება.”

მოვსესში სკოლის ფანჯრების ადგილას კედელია აღმართული სროლისა და დაბომბვისგან დასაცავად.

გაანალიზეთ მოცემული წყაროები და მოამზადეთ პოსტერი, რომელიც უპასუხებს შემდეგ კითხვებს.

- 1 რა პირობებში იღებენ განათლებას სოფელ მოვსესის ბაღსა და სკოლაში?
- 2 რა გავლენა იქონია ომმა სოფლის ბავშვების საგანმანათლებლო გარემოზე? როგორ შეიცვალა პრიორიტეტები?
- 3 განათლების რა პერსპექტივები აქვთ სოფელ მოვსესის ბავშვებს?

ჰგუფი 4 ცხოვრების წესი

წყარო ა

‘საზღვარი: მებრძოლი არ სუსტდება’, 1993 წლის 12 თებერვალი

წყარო: Dokholyan, A. (1993) ‘The Border: A Fighter Does Not Get Weak’ [საზღვარი: მებრძოლი არ სუსტდება], N4, <https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Aygabac/1993/4.pdf>, 12 February, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

ომის შეგრძნება ერევნის ავტოსადგურზე აშკარა იყო. ტავუში ტრანსპორტი არ მიდიოდა. ავტოსადგურის პატარა ოთახში რამდენიმე ადამიანი იყო შეკრებილი. მოვსესიდან ავტობუსით იყვნენ ჩამოსულები და ელოდებოდნენ მის მოსვლას და უკან დაბრუნებას. ‘აჰ, ვის ვჭირდებით ჩვენ? ჩვენი შვილები აქ არიან, ქმრები საზღვარზე, ჩვენ კი უსახლკაროები ვართ გზებზე’, - თქვა ახალგაზრდა ქალმა და ხელი ააფრიალა. ავტობუსი ჩამოვიდა. გზი იჭევანისკენ ავიღეთ, საიდანაც მთების გავლით ტავუშისკენ ახალი გზა გაიხსნა. გზა იმდენად ვიწრო იყო, რომ 50 კმ. სიგრძის ტყიანი მთის უღელტეხილზე ორი მანქანა ძლივს უვლიდა გვერდს ერთმანეთს. გადატვირთისგან მგრგვინავი სატვირთო მანქანა სხვა მხრიდან მიუახლოვდა. ეს გზა ერთადერთია, რომელიც ტავუშს აკავშირებს რესპუბლიკასთან.

წყარო ბ

‘ყველაფერი კარგად იქნება’, მოვსესის გამგებელი, 2020 წელი

წყარო: Poghosyan, G. (2020) ‘All Will Be Well’ [ყველაფერი კარგად იქნება], *Hayzinvor*, <http://www.hayzinvor.am/78401.html>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერი.

„ცხადია, რომ ღია საზღვრებით გვერდიგვერდ ვერ ვიცხოვრებთ. უნდა არსებობდეს ან მესამე მხარე, როგორც საბჭოთა პერიოდში რუსეთი იყო, ორივე მხარეზე ზეწოლისთვის, ან სამხედრო ძალები, რომლებიც იცავენ საზღვარს. ერთმანეთს ვეღარ ვენდობით. მართალია, რომ ომამდე აზერბაიჯანელი მეგობრები გვყავდა და მათ ‘დოსტს’ ვუწოდებდით. სომხები და აზერბაიჯანელები ერთმანეთს სახლებში სტუმრობდნენ. ჩვენი სოფლის მალაზიაში, პირველ რიგში, მეზობელი სოფლის აზერბაიჯანელ ქალებს ემსახურებოდნენ, რადგან მათ გრძელი გზის გავლა უწევდათ. იმის შემდეგ, რაც მათ გააკეთეს და რაც ჩვენ გადავიტანეთ, ჩვენ ვეღარ ვიქნებით მეგობრები.“

წყარო გ

‘ყველაფერი კარგად იქნება’, მოვსესის გამგებელი, 2020 წელი

წყარო: Poghosyan, G. (2020) ‘All Will Be Well’ [ყველაფერი კარგად იქნება], *Hayzinvor*, <http://www.hayzinvor.am/78401.html>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერი.

„სოფელ მოვსესში სახლების 20 პროცენტი უკვე ცარიელია. იქ არავინ ცხოვრობს. ახალგაზრდების უმეტესობა გადასახლდა სოფლიდან; ექვსი საათის შემდეგ ქუჩებში ხუთ-ექვს ადამიანს თუ ნახავთ. მოვსესში მყოფი ცოლების ნაწილიც მზადაა დატოვოს ქვეყანა სამუშაოს საპოვნელად, თუ რუსეთი მათ მოქალაქეობას ადვილად მიანიჭებს. მეც მინდა წასვლა. რატომ უნდა დავრჩე? ტყვიის საფრთხის ქვეშ ვერ ვიცხოვრებ. სკოლის მოსწავლეებიც კი, თუ მათ ჰკითხავთ, იტყვიან: ‘როცა სკოლას დავამთავრებ, რუსეთში წავალ’. თუ ჩემი შვილი მიიღებს მოქალაქეობას, მე წავალ და შევეურთდები მას, როგორც კი შევძლებ.“

„2013 წელს მოვსესის სოფლის საკრებულოს გადამწყვეტილებით, აგვისტოს მეორე შაბათი „სოფლის დღედ“ გამოცხადდა. ტავუშის ვიცე-გუბერნატორმა ხაზი გაუსვა ღონისძიების გამართვის მნიშვნელობას საზღვრისპირა სოფელში, სადაც, მტრების სიახლოვის მიუხედავად, ცხოვრობს და მოღვაწეობს ტავუშის გმირი ხალხი. სოფლის დღის აღნიშვნისას მოვსესელები ხაზს უსვამენ სამშობლოსადმი მიჯაჭვულობას. მათ არ დატოვეს სამშობლო, ამავდროულად კი, საზღვარგარეთ მცხოვრები სოფლის ყოფილი მოსახლეობის დახმარებით ცდილობენ სოფლის პრობლემების გადაჭრას.“

წყარო: Mtad.am (2017) 'Moses Celebrated Village Day' [მოვსესმა სოფლის დღე აღნიშნა], 14 August, <http://tavush.mtad.am/news/item/2017/08/14/moses/>, წვდომა 2023 წლის 10 ოქტომბერს.

წყარო: Badalyan, A. (2011)
‘Locked Doors and Bullet
Tracks Are Everywhere
Here’ [ჩაკეტილი კარები
და ტყვიის კვალი აქ
ყველგანაა], *Arevik*, 26
June, [http://tinyurl.com/
dfaksyfw](http://tinyurl.com/dfaksyfw), წვდომა 2023
წლის 10 ოქტომბერს.

„1950-იან წლებში აშენებული სოფლის კულტურის ცენტრი უნიკალური არქიტექტურული ნაგებობაა. ომის დროს და შემდგომ წლებში კულტურის ცენტრში სამხედრო ნაწილი განლაგდა. სულ რამდენიმე წლის წინ სამხედრო ნაწილი მეზობელ სოფელში გადავიდა და მოსახლეობამ კულტურის ცენტრის განახლებაზე დაიწყო ფიქრი. მათ შესაბამის ორგანოებს მიმართეს. გამოიყო 100 მილიონი დრამი (დაახლოებით, €236,000). კულტურის სასახლე საფუძვლიანად განახლდა. ‘ჩვენ ვეზადებით აქ კონცერტების მოსაწყობად. საბოლოოდ, ახალგაზრდებს თავშეყრის ადგილი ექნებათ’, - ამბობს სოფლის გამგებელი.”

დავალება

გაანალიზეთ მოცემული წყაროები და მოამზადე პოსტერი, რომელიც უპასუხებს შემდეგ კითხვებს.

- 1 როგორ მოერგო მოვსესის ცხოვრება ომის პირობებს?
- 2 როგორ შეიცვალა წარმოდგენები მშვიდობიანი ცხოვრების შესახებ ომამდე და ომის შემდეგ (ე.ი., პირველი მთიანი ყარაბაღის ომი)?
- 3 რა გავლენა იქონია ომმა სოფლის ახალგაზრდების დასაქმებასა და ცხოვრების წესზე?

თანატოლთა შეფასების კრიტერიუმები

კრიტერიუმი	განსახილველი კითხვები	ქულები და კომენტარები
შინაარსის შესაბამისობა 1-5	<p>→ არის თუ არა პოსტერის შინაარსი თემათა ან მიზანთან შესაბამისობაში?</p> <p>→ გადმოსცემს პოსტერი ეფექტურად ძირითად გზავნილს ან ინფორმაციას?</p>	
გზავნილის სიცხადე 1-5	<p>→ ადვილი გასაგებია თუ არა პოსტერის მთავარი გზავნილი ან მიზანი?</p> <p>→ გამოიყენება თუ არა ვიზუალი და ტექსტი გზავნილის განსამტკიცებლად?</p> <p>→ არის თუ არა გასაგები ენა?</p>	
ორგანიზება და სტრუქტურა 1-5	<p>→ არის თუ არა პოსტერი გამართულად და ლოგიკურად მომზადებული?</p> <p>→ გადადის თუ არა მკაფიოდ საკითხებზე?</p>	
კრეატიულობა 1-5	<p>→ ასახავს თუ არა პოსტერი შემოქმედებით აზროვნებას?</p> <p>→ არის თუ არა უნიკალური ელემენტები ან იდეები, რომლებიც გამოარჩევს პოსტერს?</p>	
სახელმძღვანელოს მითითებების დაცვა 1-5	<p>→ იცავს თუ არა პოსტერი დავალებით გათვალისწინებულ კონკრეტულ მითითებებსა და მოთხოვნებს?</p>	